

Monahismul ortodox românesc. Istorie, contribuții și repertorizare. Vol. I, Istoria monahismului ortodox românesc de la începuturi până în prezent. Lucrare publicată la inițiativa și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2014, 1039 p.

Sub egida și sub înaltul patronaj al Bisericii Ortodoxe Române și al Academiei Române care-i aduc și îi asigură caracterul științific cert și puternic conturat, a apărut la Editura Basilica a Patriarhiei Române vol. I al *Istoriei monahismului ortodox românesc de la începuturi până în prezent*, un monument impresionant de 1039 de pagini, într-o ediție de lux, cu ilustrație variată și complexă, ce impresionează și ea pe cititor, ducându-l și conducându-l cu mintea, prin tunelul timpului, în munții, pădurile și câmpurile patriei, în locuri ferite și liniștite, dar nu departe de sufletele credincioșilor români, unde s-au ridicat și s-au zidit schiturile, mănăstirile monahilor și monahiilor ortodoxe române. Sub clopotele acestora și ale bisericilor au funcționat secole de-a rândul școlile de preoți, dascăli de prunci și prunce, crescuți și educați în spiritul limbii, naționalității și credinței creștine; călugării au lucrat și au editat cărți liturgice, letopisețe, cronici în tipografii, promovând mereu și mereu, peste veacuri și generații, cultura română în mănăstiri, au fost îngrijiți cei bolnavi și suferinzi, adăpostiți și hrăniți cei nevoiași, săraci și flămânzi. Volumul este în fond și substanță un prinos de recunoștință, de recunoaștere, o evocare de suflet ce reconstituie și readuce în memoria noastră colectivă, dar și a fiecărui român și creștin în parte, locul și rolul monahilor și monahiilor în conservarea ființei naționale, a culturii și credinței ortodoxe de la începuturi până azi.

Academia Română, înființată în plină epocă modernă, a adunat sub cupola ei, de la începuturi până azi, cei mai învățați cărturari, implicați direct în promovarea științelor exacte și umaniste la nivelul cerințelor europene ale societăților moderne, dinamice, în plină mișcare, cu ritm rapid de transformări și evoluții. Să nu uităm că în primele generații de academicieni am avut prinți și fii de prinți români (Ion Ghica, D.A. Sturdza), care, alături de alți lideri ai elitei conducătoare, au știut să salveze România Mică la 1866, prin aplicarea integrală a Programelor de la 1857, care, mai mult și mai practic decât 1848-ul, a contribuit în spiritul 1848-ului la formarea României moderne, prin aducerea dinastiei străine ereditare și constituționale, îndepărtând domniile române ce funcționau când pe 7 ani, când pe viață, conferind astfel permanență și Statului național în contextul european, scoțându-l definitiv de sub zodia provizoratului și diminuând pe etape, cu inteligență și abilitate, presiunile marilor puteri limitrofe ce aruncaseră de prea multă vreme în frecvente convulsii trecutul românesc. Ion Ghica, D.A. Sturdza au fost președinți și secretari generali ai Academiei Române, dar și prim-miniștri ai României Mici, devenită regat în 1881, un fel de Piemont al tuturor românilor asupriți. De la Apusul și până la Răsăritul ei, Academia Română a fost de la începuturile ei prima Românie Mare a tuturor românilor pe plan cultural, însoțind-o, încurajând-o mereu pe cea politică, pentru ca în 1918 să devină stat național unitar al tuturor românilor. Iată de ce putem considera cu toții, fără teama de a greși sau de a exagera lucrurile, că cele două instituții, Biserica și Academia, sunt cele mai îndreptățite foruri spirituale și științifice să elaboreze, prin specialiștii lor, teologi și istorici, cunoscuți și recunoscuți în țară și străinătate, istoria monahismului românesc în șuvoiul evoluției sale din spațiul și timpul populat și parcurs de români până azi.

Totul a început în 2009 când Biserica Ortodoxă Română l-a sărbătorit și i-a cinstit memoria și opera Părintelui erei creștine, Sfântul cuvios Dionisie Exiguul (460-545), la Patriarhia din București. De la acest înalt for bisericesc a pornit inițiativa acestei Monografii a Monahismului ortodox românesc în trei volume. Propunerea a devenit faptă, iar volumul de față dovedește pe deplin în conținutul, substanța, fondul și forma lui că s-a pornit cu dreptul, sub auspicii bune și sigure, care prezintă, de pe acum, garanții sigure privind calitățile științifice certe și valoroase și ale celorlalte două volume anunțate și gândite în 2009, la care se lucrează intens în zilele noastre. Trilogia, odată realizată, va constitui o piesă de rezistență, un monument de inimă, de simțire românească, dedicat culturii și spiritualității ortodoxe, ea însăși una dintre piesele de rezistență, de supraviețuire și afirmare românească de-a lungul timpului, ce se recomandă a fi citită în bibliotecile noastre.

„Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom LIV, 2015, p. 399-420

Structura primului tom este bine gândită și bine realizată, fiind axată pe 36 de studii temeinice, documentate și pertinente, cu note dense la subsol, cu bibliografii organizate pe izvoare, lucrări speciale și generale, încadrate toate între *Cuvântul înainte* al Patriarhului Daniel și un *Index nominum et locorum* care nu poate lipsi din nicio carte științifică de valoare, fie ea de istorie bisericească, fie de istorie națională sau combinată și armonizată, cum este în cazul de față. O parte din aceste studii își îndreaptă focusul cercetării spre istoria generală a monahismului oriental, parțial al celui apusean, începând cu Sfinții Părinți ai Bisericii din perioada patristică și, mai apoi, spre reconstituirea direcțiilor de viață, activitate și ființare a monahismului, de multe ori în condiții vitrege, care tocmai din acest motiv, îl înobilează pe cel implementat în istoria greacă, georgiană, bulgară, sârbă și ruso-ucrainiană. Alte studii se concentrează pe istoria monahismului românesc, în contextul celui răsăritean, de la începuturi până azi, reconstituit în mediul politic, spiritual și instituțional ce l-a generat, cu accent pe reglementările, canoanele și legile bisericești și de stat ce l-au îndrumat evoluția.

Tomul al II-lea, la care se lucrează acum, va fi dedicat reconstituirii contribuției monahismului românesc la dezvoltarea continuă a culturii și artei naționale prin manuscrise, cărți bisericești, liturgice, istorice, prin arhitectură, pictură, iconografie, broderie, muzică religioasă, dar și prin aportul susținut de mănăstiri la asistența socială și la lupta de emancipare națională sau la sprijinul acordat de români în susținerea monahismului ortodox căzut sub administrația Semilunii islamice din perioada „turcocației”. Volumul al treilea este conceput a fi și a deveni un dens dicționar al tuturor mănăstirilor românești existente de-a lungul veacurilor și până azi, în ființă sau dispărute. Propunerea sau inițiativa ne bucură nu numai pentru că va constitui un nou și complet omagiu al spiritualității monastice, dar și pentru faptul că și noi am reflectat și am propus pe un plan temporal și spațial, mai mic, mai concis, dar cu bătaie lungă în evoluția lucrurilor din arealul național, elaborarea unui alt dicționar, cel al *Soldașilor fără uniformă ai Landsturm-ului românesc*, referitor la baza umană a Războiului Național din Transilvania anilor 1848-1849, țărani ortodocși și greco-catolici care s-au jertfit pentru ca și națiunea română să-și găsească, după multe frământări și suferințe, un loc binemeritat sub soarele libertății și egalității naționale între popoare. Cele două cărți, apărute în 2011 și 2014, constituie reflectarea în oglindă a două tomuri de documente privind Războiul Național înfățișat în actele bisericești ortodoxe și greco-catolice, editate de un colectiv mixt, de istorici și teologi, coordonat de noi, în care partea teologică este reprezentată pe primul loc de părintele profesor dr. Alexandru Moraru, autor al multor studii din volumul I al *Monahismului românesc ortodox* de față. Același colectiv mixt format din istorici și teologi a demarat, Colecției *Biserică, școală și comunitate ortodoxă din Transilvania în epoca modernă*, corespondența protopopiatelor ortodoxe cu eparhia și Mitropolia Sibiului care, dacă va fi continuată până în 1918 și dublată de o serie-soră intitulată *Biserică, școală și comunitate greco-catolică din Transilvania în epoca modernă*, de corespondență a protopopiatelor unite cu Blajul, tot până în 1918, vor completa în mod fericit, susținem noi, o sinteză a devenirii politice, spirituale și culturale românești în epocă, atât din punct de vedere național, cât și bisericesc.

Tomul I al *Monahismului ortodox românesc. Istorie, contribuții și repertorizare* este coordonat de o comisie mixtă de elaborare, ce le va dirija și pe celelalte două, formată din copreședinții Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, acad. Ionel Haiduc, Președintele Academiei Române, vicepreședinții Ciprian, arhiepiscopul Buzăului și Vrancei, acad. Dan Berindei, Vicepreședinte al Academiei Române, coordonatori generali: pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române, prof. dr. Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române, secretar Ion-Dragoș Vlădescu și 9 membri, teologi și istorici.

Părinții profesori dr. Petre Semen de la Iași, dr. Nicolae Chifăr de la Sibiu, dr. Vasile Muntean de la Caransebeș reconstituie și evidențiază *Temeiurile biblice și patristice care stau la baza monahismului ortodox, Începuturile monahismului răsăritean: Egipt, Țara Sfântă, Muntele Sinai și Siria, și Monahismul bizantin*. Doi autori menționați, pr. prof. dr. Vasile Muntean și pr. prof. dr. Nicolae Chifăr, îndreaptă atenția cititorului și spre *Monahisme balcanic și slav-răsăritean (ucraineano-rus)*, iar pr. prof. dr. Ioan Moldovan din București, pr. prof. dr. Vasile Leb din Cluj, pr. prof. dr. Emanuil Băbuș și pr. prof. dr. Daniel Benga din București analizează contextul în care au apărut și au evoluat *Monahismul athonit, Monahismul georgian și cel apusean*, în timp ce conf. dr. Șerban Turcuș de la

Facultatea de Istorie și Filosofie din Cluj-Napoca prezintă în paralel *Monahismul apusean și răsăritean din Transilvania*, ca și *Raporturile monahismului ortodox român cu cel apusean catolic*.

Capitolul relativ la *Începuturile monahismului creștin la Dunărea de Jos* îl datorăm academicienilor Alexandru Vulpe și Ioan Aurel Pop, dr. Radu Mișu, pr. conf. dr. Mircea Ielciu, care analizează *Practicile ascetice la daco-geți, viața bisericească și monahismul de rit bizantin pe teritoriul României până la 1300, Monahismul daco-roman, teologi din Sythia Minor, Personalități teologice reprezentative*. Studiul din urmă este axat pe reconstituirea vieții, operei teologice și activității misionare ale sfântului ierarh Bretanion, episcopul Tomisului, episcopului Gerontius (Terentius), episcopului Teotim I și cei Ierarhi ai Tomisului, sfinții Ioan Casian, Dionisie cel Mic Exiguul, episcopul Valentinian, personalități cunoscute și respectate în istoria creștinismului din sec. IV-VI. În capitol s-au evidențiat și s-au pus în valoare, pe baza rezultatelor cercetărilor arheologice și a unei bogate și variate bibliografii de specialitate, centrele bisericești și monastice din perioada Sfântului Apostol Andrei, a sfinților mucenici Zotie, Atal, Camasie și Filip de la Niculițel, a Sfântului Mucenic Sava de la Buzău, a bazilicilor de la Tropaeum Traiani, Callatis, a centrelor monahale din perioada sfântului Ioan Casian; toate sunt continuate de cele de la Niculițel (sec. X-XII), Biserița Garvan, înconjurată de chilii, centrul de la Basarabi-Murfatlar, cu obiectele lor de artă, ansamblul de chilii de la Corbii de Piatră (jud. Argeș), mănăstirile răsăritene din Banat, Arad, urmate de cele catolice, bisericile ortodoxe vechi de la Densuș, Gurasada, Streisângeorgiu, vechile mănăstiri de la Meseș și Hodoș-Bodrag.

Capitolul III reconstituie atent și competent, pas cu pas, coordonatele evoluției *Monahismului ortodox românesc în evul mediu românesc*, în contextul politic, statal și instituțional în care s-a desfășurat, cu amprente și impactul acestuia asupra societății și mentalităților credincioșilor de atunci. Părinții profesori dr. Mircea Păcurariu, dr. Alexandru Moraru, dr. Alexandru Munteanu, dr. Eugen Onicov abordează subiecte concrete privind *Mănăstirile ortodoxe în secolele XIV-XVIII și rolul lor în apărarea ortodoxiei. Țara Românească, Moldova, Transilvania, Banat și Basarabia* (ultima până în 1812). Capitolul pune în lumină rolul important al sfântului Nicodim de la Tismana în organizarea vieții monastice, construcția și funcționarea mănăstirilor cu ajutorul și concursul principilor români, la Vodița, Gura Motrului, Vișina, Prislopul din Hațeg, mănăstirile Dealu, Cotmeana, Glavacia, Govora, Nucet Arnota, Hurezu, Colțea și altele, toate nuclee și focare ale credinței și culturii ortodoxe românești din Muntenia, ce au ocrotit și ortodoxismul fraților din Transilvania. Același rol l-au avut schiturile și mănăstirile din Moldova, de la Bogdănești, Neamț, Probota, Moldovița, Bistrița Humor, Putna, Voroneț, Pătrăuți, Dobrovăț, Agapia, Sucevița, Golia etc., în toate funcționând o viață monahală ordonată, continuă, atentă la valorile spirituale și culturale ale neamului.

Se acordă o atenție deosebită activităților culturale, asistenței sociale din mănăstiri, ca și organizării lor interne. În Transilvania, viața monahală se manifestă la mănăstirile de la Râmeț, Peri, Țeghea, Lupșa, Nicula, Moisei, Bixad, Sâmbăta de Sus, Berivoi Mari și Mici, Cărtișoara, Ieud și din multe alte centre, unele dispărute, dar pomenite în tradiția orală locală sau în toponimie. Toate au fost scuturi ale neamului și ale ortodoxiei românești. În Banat centre mănăstirești au funcționat la Remetea Mare, Remetea-Bucova, Găvojdia, pomenită în documente străine ca fiind „claustrum schismaticis Olachalis”, Hodoș-Bodrogul, vechi și prestigios, mănăstirile Săraca, Partoș, Bozias. Ne bucură mult faptul că din acest tom I nu lipsesc mănăstirile din Basarabia care azi formează așa-zisul stat moldovenesc, de fapt tot românesc; iar dacă nefastul pact Ribentropp-Molotov, provocator de războaie și nenorociri pentru cei mici, agresați și sfâșiați, a fost declarat caduc, acesta ar fi trebuit să fie partea de răsărit a României actuale, și nu al doilea stat românesc. Dacă a fost nefiresc ca în Europa nemții să mășăluiască cu două state germane, dacă a fost firesc și natural ca Willy Brandt să declare fericit „ceea ce a fost un întreg merge și se dezvoltă din nou împreună”, tot atât de drept și cu dreptate ar fi fost să se reconstituie în limitele teritoriale din 1918 și partea de răsărit a României, și odată cu ea, și a Europei Unite pe Nistru. Există un vechi dicton creștin, „si hi et hae potuerunt, quare non tu, Augustine” (dacă aceștia și aceia pot, de ce nu și tu, Augustine) și la această interogație oare care ar fi răspunsul corect? Sfântul Augustin este sfântul și protectorul săracilor, pe care-i ocrotește când și cum poate, dar numai dacă-l lasă sau îi poate învinge pe ceilalți „sfinți”, mai puternici și mai

bogați decât el. Românii n-au vrut, n-au putut sau n-au fost lăsați să soarbă al doilea Milcov care este Prutul sau toate la un loc, dar lăsăm răspunsul pe seama viitorului când cele două state românești, care au format un întreg și au fost unul singur odată, se vor întâlni din nou împreună și vor fi împreună la un nou început în cadrul Europei Unite de azi și de mâine.

În Basarabia, mănăstirile au funcționat din secolul al XIV-lea, în timpul episcopului Audius – în complexe rupestre de-a lungul Nistrului și pe valea Răutului în Soroca, Bakota, lângă Hotin, Ismail (protejată de Constantin Brâncoveanu), Căpriană domnească, adevărat centru de simțire românească, de cultură, Tabăra, Fântâna Doamnei, Țipova, Horodiște, Mana și altele, unele dispărute și ele sau arse de tătari. Capitolul III se încheie cu un binevenit și necesar studiu al părintelui prof. dr. Paul Brusanowski privind *Dreptul ctitoricesc* în virtutea căruia s-au înființat și au funcționat mănăstirile din Bizanț și Țările Române. Sunt definite și clasificate bunurile sfinte, bunurile sacralizate de patrimoniu, în ce constau acestea, care era diferența dintre ele și, mai ales, sunt evidențiate etapele dobândirii dreptului ctitoricesc al mănăstirilor, începând cu dobândirea aprobării episcopului, emiterea diplomei bisericești (typikon), închinarea sau afierosirea, punerea pietrei de temelie și a crucii pe locul viitorului lăcaș de cult, construcția propriu-zisă, sfințirea bisericii și menținerea de către ctitor a legăturii cu episcopul. Fiecare dintre ele sunt pe larg explicate și comentate în studiu și evidențiate în practică și pe teren prin numeroase exemple, multe dintre ele ținând, depinzând și definind statutul juridic al mănăstirilor care asigura și raporturile dintre domn, boieri, biserici și mănăstiri în cadrul clasificărilor moșiilor mănăstirești, cu imunitățile acordate de domni, dar și cu unele conflicte dintre biserică și anumiți domni, cu urmări și asupra mănăstirilor. Acest fapt dovedește și el că viața mănăstirilor alcătuia un tot unitar cu viața bisericilor ce nu se pot despărți una de alta.

Tot pr. prof. dr. Paul Brusanowski deschide prin studiul *Reglementări bisericești și de stat privitoare la monahism în trecut* capitolul IV al tomului I, intitulat *Monahismul ortodox în perioada modernizării statului român*. Părinții profesori dr. Mihai Săsăujan, dr. Alexandru Moraru, dr. Eugen Onicov, dr. Ioan Vicovan, dr. Eugen Drăgoi abordează în studiul și analiza lor competență și profesională *Situația monahismului în secolul al XIX-lea până la 1918* în Țara Românească și Moldova, Transilvania, Basarabia, Bucovina, Dobrogea, iar colegul prof. dr. Nicolae Bocșan analizează problema în Banat. Densă și documentată este și partea consacrată *Mănăstirilor și schiturilor dispărute*, în Țara Românească, Moldova, Transilvania și Banat, Maramureș și Crișana datorată pr. lector Radu Tascovici, pr. dr. Bogdan Racu, prof. dr. Sebastian Cârstea, arhimandritului Macarie Motogna de la Rohia. În această componentă sau parte a tomului sunt evidențiate, sistematic, prevederile legale cu impact asupra evoluției mănăstirilor cuprinse în vechile reforme ale lui Miron Barnovschi, în Pravila cea Mare din 1652, Regulamentele organice din 1831, Dreptul organic privind reglementarea schimei mănăstirești cu unele norme restrictive privind viața monahilor, Regulamentul pentru disciplina monahală din 1872, Decretul din 1873, Statutul Organic din Transilvania de la 1868/69, actul referitor la Hodoș-Bodrog, Statutele din 1925, 1950, 1959 și 2007, aici fiind vorba, de fapt, nu numai de trecut, dar și de zilele noastre.

Autorii insistă asupra influenței paisiene (a sfântului Paisie Velicikovschi 1722-1794) asupra mănăstirilor românești, a vieților lui Iosif Putnicul, a călugărului Ioan, dar constată și un oarecare declin al vieții monastice din epocă, în vremea mănăstirilor închinat stăpânite de greci, iar după secularizarea averilor acestora, au scăzut și proprietățile și averile mănăstirilor românești în vremea lui Cuza. Unii domni și boieri români au susținut totuși mănăstirile ctitorite de ei, iar mulți stareți și numeroase starețe au contribuit la dăinuirea propriilor mănăstiri și schituri în epocă. Foarte grăitoare sunt tabelele mănăstirilor închinat din Muntenia, Moldova care vorbesc, propun parcă de la sine etatizarea acestor bogății înstrăinate de țară, dar și tablourile mănăstirilor pământene din epocă. Pentru Transilvania, se insistă asupra efectelor acțiunilor lui Buccow asupra mănăstirilor ortodoxe, dintre care unele au reușit să supraviețuiască și să activeze, inclusiv cu ajutorul fraților monahi și al ierarhilor de peste munți sau se prezintă ideile și concepția marelui arhiereu Andrei Șaguna despre rolul și locul mănăstirilor în viața bisericească ortodoxă a neamului.

În Banat, în Monarhia Habsburgică și sub ierarhie sârbă, continuă să funcționeze mănăstirile ortodoxe de la Săraca, Bezdin, Voilovița, Mesici, se renovează Hodoș-Bodrogul, statisticile din 1757, 1774 înregistrând averi destul de consistente, toate fiind controlate după 1782, mai îndeaproape de stat și

trebuind să respecte statutul din 1777. Mănăstirile au avut de suferit și de pe urma devastărilor provocate de războaiele austro-turce, iar în 1848-1849 unele au fost devastate de unguri. În urma despărțirii ierarhice de sârbi, mitropolia de la Sibiu a rămas doar cu Hodoș Bodrog, deși a cerut mereu și Bezdinul, Sângeorge și Mesici. Viața monahală a arhimandriților, egumenilor și monahilor se desfășura potrivit canoanelor și regulamentelor, iar mănăstirile constituiau adevărate centre de cultură și impresionau prin arhitectura și pictura lor. În Basarabia rusească supraviețuiesc 12 mănăstiri cu 258 de monahi, 10 schituri de călugări cu 81 de monahi, 7 de maici cu 263 viețuitoare, dar, cu timpul, unele dispar sau sunt preluate de călugări ruși sub păstoria unor ierarhi de tristă amintire, care se încălzeau iarna cu cărți liturgice românești (cazul Pavel Lebedev). În pofida greutăților, unii ierarhi și monahi români rezistă în centre de promovare a culturii, limbii și spiritualității românești, inclusiv prin colaborarea și concursul fraților din România. În Bucovina austriacă, egumenii au elaborat în 1782 un statut, dar Iosif al II-lea a dispus reducerea numărului de mănăstiri și călugări – ca și în alte părți ale Imperiului – iar, ulterior, din cele 20 de mănăstiri și schituri au rămas doar 3: Putna, Sucevița, Dragomirna, celelalte devenind biserici de mir sau parohiale, puse sub jurisdicția Patriarhiei Sârbe de la Karlowitz. Crearea consistentului Fond religios a înlesnit însă conservarea unor averi și proprietăți Bisericii Române Ortodoxe, egală cu cea Romano-Catolică – fond format din bani lichizi, imobile, proprietăți, chiar dacă uneori și acesta era administrat și controlat de străini în favoarea lor și nu a românilor. La Putna funcționa o prestigioasă academie duhovnicească, pe vremea arhimandritului Vartolomei Măzăreanu, la Suceava se înființa o școală clericală, mutată la Cernăuți unde devine Institut teologic în 1826-1827, după model disciplinat apusean, care se transformă în 1875 în Facultate teologică Greco-Orientală. Alături de facultate, Putna, Sucevița și Dragomirna se mențin ca centre de cultură și spiritualitate română ortodoxă, viața duhovnicească se desfășoară potrivit normelor canonice și regulamentelor în vigoare din acei ani. Înființarea tipografiei arhiepiscopale în 1883, prin subscripție publică, a dovedit capacitatea de mișcare, de rezistență și de afirmare a ortodoxiei române din provincie. Mănăstirile de la Cocoș, Taița, Celic-Dere, Saun, Niculițel, Klasaji, Babadag întrețin viața monahală din Dobrogea scăpată de turci și intrată în 1878 în hotarele României moderne.

Capitolul V tratează *Monahismul ortodox românesc după Marea Unire până în prezent*, studiile fiind realizate cu profesionalism de părinții prof. dr. Alexandru Moraru pentru anii 1918-1948, dr. Eugen Novicov din Chișinău pentru Basarabia între 1918-1940. Adrian Nicolae Pectu, analizează cum a acționat în condiții grele Patriarhul Justinian Marina pentru a salva ce se mai putea salva din monahism în perioada comunistă. Arhimandritul Timotei Aioanei abordează monahismul ortodox românesc din 1990 până azi din Țara Românească, Moldova și diaspora românească, pr. prof. dr. Alexandru Moraru îl prezintă pe cel din Transilvania zilelor noastre, iar pr. prof. dr. Vasile Munteanu se ocupă de monahismul din Banat, tomul încheindu-se cu un bogat și voluminos *Index nominorum et locorum*. Se reconstituie în capitolului V activitățile mănăstirilor și schiturilor din Muntenia, Oltenia, Moldova, Transilvania și Banat și Bucovina, reînființate între 1918-1948, dar se pune accent și pe cele nou înființate în arealul românesc între 1918-1940, toate funcționând după canoane și potrivit legilor elaborate în acești ani. Sunt descrise suferințele, crimele provocate de regimul bolșevic rus între 1940-1941 și apoi după 1944 până în 1990, persecuțiile și desființarea unor mănăstiri, expropriările repetate ale proprietăților acestora, calomniile răspândite de NKVD asupra monahilor și monahiilor române ortodoxe, dar și revirimentul de după 1990 când, rând pe rând, se redeschid cele închise de ruși, se reînființează seminariile teologice pentru tineri și tinere, se precizează numărul călugărilor și călugărițelor pe fiecare mănăstire în parte, apare Statutul Bisericii ortodoxe din Moldova, în 1993, ajungându-se ca în 2009 în Basarabia să funcționeze 65 de mănăstiri și schituri, dovadă clară a revitalizării monahismului dintre Prut și Nistru, teritoriu ce ar trebui să constituie nu un stat aparte, ci doar partea răsăriteană a României de azi cu structurile teritoriale din anii 1918. Pentru românii din diaspora – al căror număr dacă va crește în ritmurile actuale, va face concurență diasporei milenare evreiești sau armene – sunt analizate monahismele din Germania, Franța, Italia, Suedia, Ungaria, SUA, Canada, care susțin credința de acasă a celor plecați spre alte orizonturi, spre a-și croi un destin material mai bun și mai sigur pe acele meleaguri.

Dumitru Suciu